

Kultūros kuriama vertė darnaus vystymosi kontekste: Baltijos šalių atvejis

Ilona Kiaušienė

Doc. dr. Socialinių mokslų ir taikomosios informatikos institutas, Kauno fakultetas
El. paštas: ilona.kiausiene@knf.vu.lt

Asta Mikalauskienė

Prof. dr. Socialinių mokslų ir taikomosios informatikos institutas Kauno fakultetas
El. paštas: asta.mikalauskiene@knf.vu.lt

Santrauka. Įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus šalyse kultūra vaidina vis didesnę vaidmenį. Kultūros kuriama vertė svarbi kiekvienos šalies ekonomikai ir yra sudėtinė jos dalis. Straipsnis parengtas norint nustatyti ryšį tarp kultūros kuriamos vertės ir šalių darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo, atliekant detalią kultūros, kaip darnaus vystymosi dedamosios, konceptualizaciją. Konceptualizacija siekiama integruoti kultūrą į darnaus vystymosi koncepciją, suteikiant jai darnaus vystymosi vertinimo procese tris skirtingus vaidmenis. Straipsnyje išnagrinėti darnaus vystymosi tikslai bei jų sąsajos su kultūra, išryškinant rodiklius, kurie toliau panaudoti tyrime. Vertinant kultūros indėlį į šalies ekonomiką nustatytas kultūros įmonių skaičius, kultūros sektoriuje sukurta pridėtinė vertė bei apyvarta, siekiant palyginti užimtumo kultūros sektoriuje rodiklius skirtingose ES28 šalyse, apskaičiuoti Min / Max indeksai. Tyrimo metu nustatytos darnaus vystymosi tikslų ir kultūros kuriamos vertės sąsajos, naudojant ryšio stiprumo matą. Statistinė duomenų analizė neabejotinai patvirtina, kad kultūrinis indėlis įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus yra reikšmingas, nes visų trijų atvejų tyrimuose egzistuoja labai stiprus teigiamas ryšys tarp kultūrinės vertės indekso ir pasiektų darnaus vystymosi tikslų.

Pagrindiniai žodžiai: darnus vystymasis; darnaus vystymosi tikslai; kultūra; kultūros kuriama vertė

Value Created by Culture in the Context of Sustainable Development: a Case Study of the Baltic States

Abstract. Culture is playing an increasingly important role in achieving sustainable development goals in countries. The value created by culture is important and an integral part of each country's economy. The article is designed to establish the relationship between the value created by culture and the implementation of countries' sustainable development goals through a detailed conceptualization of culture as an integral part of sustainable development. Conceptualization seeks to integrate culture into the concept of sustainable development by giving it three distinct roles in the process of evaluating sustainable development. The paper examines in detail the goals of sustainable development and their links with culture, highlighting the indicators that have been further used in the research. To assess the contribution of culture to the national economy, the number of cultural enterprises, value added in the cultural sector and turnover were estimated in order to compare employment in the cultural sector in different EU28 countries, and Min / Max indices were calculated. The study identified the relationship between the goals of sustain-

Received: 01/12/2019. Accepted: 01/03/2020

Copyright © 2020 Ilona Kiaušienė, Asta Mikalauskienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

nable development and the value created by culture, using a measure of connection strength. Statistical analysis of the data undoubtedly confirms that cultural contribution to the achievement of the SDGs is significant as there is a very strong positive relationship between the cultural value index and the SDGs achieved in all three case studies.

Keywords: sustainable development; sustainable development goals; culture; value created by culture

Įvadas

Darnaus vystymasis yra prioritetinga kiekvienos šalies vystymosi sritis. Neįgyvendinus darnaus vystymosi tikslų ir principų neįmanoma užtikrinti stabilios visuomenės raidos, nes vien tik ekonomikos augimas negali garantuoti visuomenei socialinės gerovės bei kokybiškos aplinkos išsaugojimo ateities kartoms. Sparčiai vystantis ekonomikai didėja neigiamas jos poveikis aplinkai, o tai atsiliepia žmonių fizinei ir emocinei sveikatai. Kultūra šiuo atveju gali padėti išspręsti tam tikras problemas, susijusias su sveikais, išsilavinusiais ir laimingais žmonėmis, kuriančiais tvirtą ir stabilią ekonomiką, skatinančią puoselėti gamtą bei gerinti gyvenimo sąlygas.

Tarp septyniolikos darnaus vystymosi tikslų tiesiogiai kultūrą galima pastebėti tik fragmentiškai, tačiau tai nemenkina jos svarbos darnaus vystymosi kontekste, o tik patvirtina prielaidą, kad kultūros poveikis darnaus vystymosi procese gali būti lygiavertis kitoms dimensijoms (ekonominėi, socialinei ir aplinkosauginei).

Viename iš darnaus vystymosi tikslų kultūra minima kaip priemonė siekiant iki 2030 m. užtikrinti, kad visi besimokantys asmenys įgytų žinių ir įgūdžių, reikalingų darniam vystymuisi skatinti, įskaitant, be kitų dalykų, švietimą darnaus vystymosi ir darnios gyvensenos, žmogaus teisių, lyčių lygybės, taikos ir nesmurtinės kultūros skatinimo, pasaulinės pilietybės bei kultūrų įvairovės ir kultūros indėlio į darnų vystymąsi vertinimo srityse. Siekis plėtoti vietos kultūrą numatytas aštuntojo tikslo devintame uždavinyje. Kultūros ir gamtos paveldo išsaugojimui skiriamas dėmesys vienuoliktojo tikslo ketvirtame uždavinyje. Viename iš dvyliktojo tikslo uždavinių numatoma skatinti vietos kultūros ir produktų pristatymą. Kultūra minima ir šešioliktojo bei septynioliktojo darnaus vystymosi tikslų vertinimo rodikliuose.

Paminėtuose darnaus vystymosi tiksluose galima pastebėti kultūros raišką per jos įvairovę, per švietimo sistemą, paveldą bei vietos kultūrą. Tačiau net ir šios apibendrintos kultūros sąvokos minimos platesniame kontekste, pavyzdžiui, kultūros paveldas siejamas kartu su gamtiniu (natūraliu), apsiribojama kultūros paveldo saugojimu, neminimas jo atnaujinimas, aktualizavimas (Nocca, 2017).

Dessein ir kt. (2015) pristatė studiją, kurioje kultūra nagrinėjama trimis aspektais: 1) kaip viena iš darnaus vystymosi komponentų, 2) kaip tarpininkas tarp ekonominės, socialinės ir aplinkos sričių, 3) kaip darnaus vystymosi pagrindas. Kultūros raiška pastebima daugelyje darnaus vystymosi tikslų, susijusių su per kokybišku ugdymu, darnių miestų idėja, aplinkos vertinimu, ekonomikos augimu, taikia ir įtraukia visuomenę, lyčių lygybę ir kt. Todėl iškilo akivaizdus poreikis ištirti galimą kultūros poveikį darniam vystymuisi, neapsiribojant tik tais darnaus vystymosi tikslais, kuriuose kultūra vienaip ar kitaip minima tiesiogiai, nes kiti šios srities tyrimai nenagrinėja šios problemos. Taigi, tyrimu siekiama panaikinti spragą ir straipsnyje siekiama apibrėžti ryšį tarp kultūros kuriamos vertės ir darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo.

Kultūros, kaip darnaus vystymosi dedamosios, konceptualizavimas

Darnus vystymasis sukelia daug diskusijų makro procesų lygmenyje, pagrindinį dėmesį skiriant globalios ekonomikos vystymo problemų sprendimui, regionų bei darnių bendruomenių problematikai, ir yra nepakankamai vertinamas kaip socialinių procesų mikro lygmuo. Nepakankamas dėmesys skiriamas kultūriniam darnaus vystymosi aspektui arba, kitaip tariant, mažai dėmesio skiriama kultūros poveikio darniam vystymuisi vertinimui (Di Fabio A., Gori A., 2016a; Meyer, 2007). Todėl šiandien labai svarbi yra kognityvinė darnaus vystymosi paradigma, kurios esmę nusako visuomenės švietimas ir mokymas, etinė bei kultūrinė žmogaus ir pasaulio sąsaja, kuri formuoja puikią priemonę siekiant visapusiškos pažangos. Visapusiška pažanga turi derėti su žmonių supančia aplinka naujame, kultūrinę paradigmą įvertinančiame kontekste (Perello-Marín, G. M.; Ribes-Giner, G. and Odette Pantoja Díaz, 2018).

Tradiciškai darnus vystymasis vertinamas per trijų dimensijų prizmę, kurią sudaro ekonominė, socialinė ir aplinkosauginė dimensijos. Visos trys jos laikomos lygiavertėmis. Ekonominės darnaus vystymosi dimensijos esmė ta, kad jos pagalba galima apibūdinti tikslus ir priemones, norint pasiekti stabilų ir ilgalaikį ekonominį šalies augimą. Tuo tarpu socialinė prizmės dalis siekiant darnaus vystymosi išryškina esminių žmogaus poreikių patenkinimo koncepciją per gyvenimo kokybės sampratą (Štreimikienė, Vasiljevienė, 2004; Mikalauskiene, Streimikiene, 2018). Aplinkosauginė darnaus vystymosi dedamoji išryškina būtinybę taupiai ir atsakingai vartoti gamtinius išteklius, kad būtų išpildyta darnaus vystymosi sąlyga – palikti ateities kartoms aplinką ne blogesnę, nei ji yra dabar. Tačiau darnus vystymasis turėtų būti apibrėžiamas kaip daugiamatis procesas, kurio sudėtinėmis dalimis tampa vietos savitumo ir dalyvavimo vietos mastu pripažinimas, kur visi bendruomenės nariai turi dalytis ekonominėmis, socialinėmis ir aplinkosauginėmis pastangomis. Dabartinė visuomenė susiduria ne tik su ekonominių, socialinių ar aplinkosauginių problemų sprendimo būtinybe. Išryškėja nauji iššūkiai, susiję su žiniomis, kūrybiškumu, inovacijomis, masiniais dialogais už klimato kaitos mažinimą, taikos palaikymą, dialogais apie laisvę bei pažangą. Čia kultūra ir sukuria stiprius ryšius su kitais trimis darnaus vystymosi aspektais ir yra suderinama su kiekvienu iš jų.

Mokslininkai Soini ir Birkeland (2014) rekomenduoja kultūrą integruoti į darnaus vystymosi koncepciją per tris galimus jos vaidmenis, nes dabartiniu metu naudojami aplinkosauginiai, socialiniai ir ekonominiai darnumo modeliai vertina kultūrą kaip svarbų aspektą, tačiau vis dar trūksta supratimo apie tai, kaip konkrečiai kultūra yra susijusi su darniu vystymusi.

Pirmuoju atveju kultūrai suteikiamas palaikomasis ir save skatinantis vaidmuo (apibūdinamas kaip „kultūra darnaus vystymosi procese“) (angl. *culture in sustainable development*), kuris paprasčiausiai ir gana neginčijamai plečia tradicinį darnaus vystymosi diskursą, pridėdamas kultūrą kaip daugiau ar mažiau savarankišką ar atskirą ketvirtąją dimensiją (Soini ir Birkeland, 2014). Kultūra yra susijusi, tačiau savarankiška, kartu su atskirais savo ekologiniais, socialiniais ir ekonominiais aspektais.

Kitas požiūris apibūdinamas kaip „kultūra darniam vystymuisi“ (angl. *culture for sustainable development*) ir rekomenduoja kultūrą įvertinti kaip įtakingesnę jėgą, ga-

linčią veikti ir už darnaus vystymosi ribų. Šis vaidmuo perkelia kultūrą į formavimo, kontekstualizavimo ir tarpininkavimo režimą, kuris gali subalansuoti visus tris ramsčius ir vadovauti darnaus vystymosi procesui esant ekonominiam, socialiniam ir ekologiniam spaudimui, formuojant poreikių įvairovę, kurie atsiranda iš kultūrinių siekių ir veiksmų (Soini ir Birkeland, 2014).

Vaidmuo, kuris kultūrą apibūdina kaip darnų vystymąsi (angl. *culture as sustainable development*), kultūrą vertina kaip būtiną bendrą visaapimančią pagrindą. Šiuo atveju verta pripažinti, kad kultūra yra visų žmogaus sprendimų ir veiksmų pagrindas ir netgi nauja paradigma mąstyme apie darnų vystymąsi, kultūra ir darnumas tampa tarpusavyje tarpiai susiję, tuo tarpu ekonominė, socialinė ir aplinkosauginė darnumo dimensijos skiriasi, nes neturi tarpusavyje tokio glaudaus ryšio.

Konceptualizuojant kultūrą kaip ketvirtąją darnaus vystymosi dedamąją, drauge su ekologine, socialine ir ekonomine dedamosiomis remiamasi jau nusistovėjusiu gana paprastu ir praktišku požiūriu. Toks požiūris turi savo grėsmių, nes gali būti pakankamai ribotai žvelgiama į kultūrą kaip į meno ir kultūrinį-kūrybinį sektorių (Hawkes, 2001). Taip yra susiaurinamas kultūros apibrėžimas. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad ši koncepcija leidžia kultūrą suprasti tiek kokybiškai, tiek ir kiekybiškai. Vis dėlto ketvirtosios dedamosios vaidmuo suteikia ir daug galimybių. Tokiu būdu galima prijungti kultūrą prie bendrosios darnaus vystymosi koncepcijos. Įvedant kultūrą, kaip ketvirtąją darnaus vystymosi dimensiją, darosi įmanoma apibrėžti meno ir kultūros sektoriaus darnios plėtros savybes. Kultūros vertybės gali būti naudojamos formuojant politiką, įgyvendinant darnaus vystymosi strategijas, praktiškai pritaikomos meno ir kultūros organizacijose bei verslo įmonėse. Meninės ir kūrybinės vertybės gali būti naudojamos, pavyzdžiui, nustatant kriterijus, susijusius su tam tikros politikos, organizacijos ar bendrovės darnumo vertinimu, nustatant kriterijus, naudojantis kuriais darosi įmanoma įvertinti kultūros indėlį į darnaus vystymosi procesą, produkto ar įvaizdžio kūrimą.

Antrasis kultūros konceptualizavimo modelis yra platesnis ir daugiau apimantis. Šiuo atveju atsiranda galimybė apimti žmogaus vertybių įvairovę, tam tikras subjektyvias reikšmes kokioms galima priskirti žmonių nuostatas ir gyvenimo būdą, įvertinti kultūrinius skirtumus. Kultūra gali būti tarsi „balansuotojo“ vaidmenyje siekiant suderinti tarpusavyje prieštarigus žmonių, bendruomenių, skirtingų kultūrų atstovų poreikius. Kultūra gali būti tarpininku, jungiančiu įvairius, dažnai skirtingus, darnaus vystymosi aspektus. Tai, kad ši koncepcija nebuvo tinkamai išnaudota iš dalies gali paaiškinti darnaus vystymosi proceso vangumą.

Kultūros kaip darnaus vystymosi koncepcija leidžia sukurti bendrą požiūrį į aplinkosauginį, ekonominį ir socialinį darnumą kaip vieną visumą, įtraukiant kultūrinį gyvenimą į tam tikras situacijas ir vietas. Evoliucinė kultūra, arba ekologinė kultūrinė civilizacija, apima naujo žmogaus supratimo pasaulyje suvokimą ir pripažinimą, numato, kad žmonės yra neatsiejama visuotinio pasaulio dalis (Hawkes, 2001). Svarbiausia suvokimas, kad visi žmogaus veiksmai yra tarpusavyje susiję ir priklauso nuo situacijos ir aplinkybių, kurioms esant, tie veiksmai atliekami. Toks kultūros suvokimas leidžia kurti naujas vertybes, naują gyvenimo būdą, realizuoti netgi utopines vizijas darnioje visuomenėje. Kultūra tampa tam tikro gyvenimo būdo matrica (Horlings, 2015) ir daugiau nei analitinis įrankis, kul-

tūra šioje pozicijoje reiškia pasaulėžiūrą, kultūrinę sistemą, kuria vadovaujasi ketinimai, motyvacijos, etiniai ir moraliniai pasirinkimai, pagrįsti vertybėmis, skatinančiomis mūsų individualius ir kolektyvinius veiksmus (Hawkes, 2001; Horlings, 2015).

Priklausomai nuo aplinkybių ir tikslų visi trys kultūros vaidmenys yra svarbūs, viskas priklauso nuo konteksto. Pateikti vaidmenys nėra evoliucinis kelias, kuriuo reikėtų eiti, tačiau šioje trijų vaidmenų sistemoje galima matyti tam tikras tendencijas, dinamiką ir trajektorijas. Politika darosi įvairesnė ir daugiasluoksnė, todėl būtinas platesnis darnaus vystymosi proceso suvokimas, reikalingas dialogas ir nuolatinis tarpdisciplininis bendradarbiavimas. Akivaizdu, kad konceptualizavus kultūrą kaip lygiavertę darnaus vystymosi dedamąją, išsiplėčia kultūros apibrėžtis, kas reikalauja sisteminio požiūrio, kuris apimtų tiek natūralų, tiek žmogaus sukurtą pasaulius.

Darnaus vystymosi tikslai ir kultūra

Šiuolaikinė visuomenė patiria virsmą į naują darnią, tausojančią visuomenę, siekiant suteikti žmonijai galimybių kurti saugesnę, sveikesnę ir turtingesnę pasaulį su nuolatiniu mokymu ir mokymusi, naujomis žiniomis, vertybėmis nuostatomis ir poreikiu žinoti, suvokti, prasmingai ir atsakingai veikti (Chakori, 2017). Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje priimta ir Lietuvos Respublikos Prezidentės bei kitų 192 valstybių vadovų pasirašyta rezoliucija „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 m.“ oficialiai įsigaliojo 2016 metų pradžioje, pasiūlydama vyriausybinėms institucijoms Darnaus vystymosi tikslus. Tai yra nuodugnių ir visapusiškų trejų metų derybų, įtraukusių tarptautinius, nacionalinius, regioninius žaidėjus iš tarpvyriausybinių, vyriausybinių, regioninių institucijų, privataus ir viešojo sektoriaus, pilietinės visuomenės, rezultatas. Tikslai svarbūs ir pasauliniu, ir nacionaliniu lygiu, apjungia tiek globalius, tiek nacionalinius veiksmus siekiant darnesnio pasaulio. Darbotvarkė 2030 yra daug ambicingesnė už Tūkstantmečio vystymosi tikslus, apima daugiau klausimų, ją įgyvendinti turi besivystančios ir išsivysčiusios šalys. Darbotvarkėje nustatyti 17 darnaus vystymosi tikslų, kurie yra grindžiami Tūkstantmečio vystymosi tikslų sėkme, įskaitant naujus: klimato pokyčius, ekonominę nelygybę, inovacijas, darnų vartojimą, taiką ir teisingumą, be kitus prioritetus. Šių tikslų įgyvendinimui sudaryta 99 rodiklių sistema, kuri iš esmės gali skirtis nuo JT suformuotos darnaus vystymosi vertinimo rodiklių sistemos (Bertelsmann Stiftung & SDSN 2016).

Nei vienas iš darnaus vystymosi tikslų nėra tiesiogiai orientuotas į kultūrą, t. y. apibrėžimuose tiesiogiai nenaudojama kultūros sąvoka. Nežiūrint į tai, verta atkreipti dėmesį į keletą aspektų, nes darnaus vystymosi tikslų sąsajos su kultūra yra akivaizdžios.

Pirmasis darnaus vystymosi tikslas - panaikinti visų formų skurdą visose šalyse - nustato vertinimo rodiklius, tiesiogiai susijusius su kultūra:

1. Galimybė naudotis pasirinktomis kultūros bendruomenės infrastruktūromis (muziejais, bibliotekomis, žiniasklaidos išteklių centrais, scenos menams skirtomis parodų vietomis), palyginti su šalies gyventojų pasiskirstymu administraciniuose padalinuose, esančiuose žemiau valstybės lygio.

2. Vyrų ir moterų, turinčių galimybę per 30 minučių pėsčiomis pasiekti pagrindines kultūros paslaugas ir išteklius (bibliotekos, bendruomenės centrai, meno centrai, muziejai, vietinio paveldo išsaugojimo centrai ir kt.)

Kultūros paslaugos yra tokios paslaugos, kurios turi būti prieinamos visiems, ypatingą dėmesį skiriant neturintiems ir pažeidžiamiems asmenims, užtikrinant vienodą prieigą prie jų. Kultūrinės raiškos, paslaugų, prekių ir paveldo vietų kūrimas gali prisidėti prie įtraukios ir tvarios ekonominės plėtros.

Antrasis darnaus vystymosi tikslas, kurio įgyvendinimu siekiama panaikinti badą, užtikrinti apsirūpinimą maistu ir geresne mityba bei skatinti darnų žemės ūkį aiškiai išreikštų rodiklių, susijusių su kultūra neturi, tačiau kiekvienoje vietovėje turėtų būti pripažįstamos ir išlaikomos tradicinės žinios, kurios leidžia išsaugoti esamus genetinius išteklius. Tokiu būdu galimas bado grėsmės sumažinimas, galimai geresnės vietos gyventojų mitybos galimybės, panaudojant genetinę sėklų įvairovę bei skatinant teisingas išmokas žemės ūkyje. Panaudojant tradicines žemdirbystės, gyvulininkystės bei augalininkystės tradicijas gali būti skatinamas ir darnaus žemės ūkio vystymas.

Naujai kuriama sveikatos politika ir sveiką gyvenimo būdą propaguojančios programos turi būti svarbios kultūriniu požiūriu. Čia svarbų vaidmenį vaidina vietos papročiai, kurie gali būti integruojami į tradicines sveikatos priežiūros sistemas. Individų dalyvavimas kultūriniame šalies gyvenime taip pat gali pagerinti jų sveikatą ir bendrą gerovę. Tai atliepia trečiąjį darnaus vystymosi tikslą, siekiant užtikrinti sveiką gyvenimą ir skatinti visų amžiaus grupių gerovę.

Užtikrinti visaapimančią ir lygiavertę kokybišką švietimą ir skatinti visą gyvenimą trunkantį mokymąsi – tai ketvirtasis tikslas, kur aiškiai išreikšti rodikliai, susiję su kultūra:

1. Mokymo valandų procentas, skirtas meniniam ugdymui, atsižvelgiant į bendrą mokymo valandų skaičių per pirmuosius dvejus vidurinės mokyklos metus (7–8 klasių).
2. Pradinio ir vidurinio išsilavinimo darbuotojų procentinė dalis, turinti specialius meno ar kultūros disciplinų mokymus.
3. Pradinių ir vidurinių valstybinių mokyklų, turinčių biblioteką, procentinė dalis.
4. Per pastaruosius 12 mėnesių bent kartą dalyvavusių kultūrinėje veikloje gyventojų procentinė dalis.
5. Pasaulinis kultūros dalyvavimo indeksas (ir susiję rodikliai).

Visų lygių švietimo programose turi būti integruoti kultūrinės įvairovės, meninio ugdymo, kalbų ir kultūriniai aspektai, kurie vaidina svarbų vaidmenį darniam vystymuisi.

Kultūrinis požiūris, įskaitant vietos kalbų ir vietos lygmenų gebėjimų pripažinimą ir kultūrinių suinteresuotųjų šalių dalyvavimą, turi būti vyraujantis kuriant mokymo programas visais lygmenimis - tai atitinka žmogaus teises ir gali prisidėti prie švietimo tikslų, įskaitant: studentų motyvacija ir bendruomenės ryšiai.

Tikslas gali būti realizuotas užtikrinant, kad visi besimokantieji įgytų žinių ir įgūdžių, reikalingų darniam vystymuisi skatinti. Tam reikalinga pasitelkti darnaus vystymosi ir darnaus gyvenimo būdo, žmogaus teisių, lyčių lygybės, taikos ir nevyriausybines kultūros skatinimo prioritetus bei pasaulinio pilietiškumo ugdymo, kultūrinės įvairovės ir kultūros indėlio į tvarų vystymąsi vertinimo galimybes.

Lyčių lygybė (penktasis darnaus vystymosi tikslas) turėtų būti pasiekta ir kultūriniame gyvenime. Tam būtina išplėsti moterų ir mergaičių galimybes aktyviai dalyvauti kultūriniame gyvenime ir vadovauti savo projektams bei organizacijoms šioje srityje. Turi būti labiau matoma ir pripažįstama kultūros praktika, kurią daugiausia vykdo moterys ir mergaitės. Reikalingi naratyvai, kuriuose kalbama apie lyčių diskriminaciją arba kurie rodo svarbą moterų ir mergaičių vaidmenį kultūriniame gyvenime.

Tradicinės žinios, vertybės bei papročiai gali suteikti galimybę išmokti tinkamai naudoti ekosistemas, kas tiesiogiai susiję su švaraus vandens prieinamumu bei sanitarija. Tai atliepia šeštąjį darnaus vystymosi tikslą, kuris siekia užtikrinti visiems vandens prieinamumą, darnų valdymą ir sanitariją.

Septintojo darnaus vystymosi tikslo įgyvendinimui (Užtikrinti visiems galimybę naudotis prieinama, patikima, darnia ir modernia energija) gali būti panaudoti tam tikri kultūros veiksniai kaip energijos gamybos ir vartojimo modeliai. Kūrybingi asmenys, pasitelkę tradicinius verslus ir kultūrinio paveldo žinias, gali dalyvauti kuriant švietimo ir sąmoningumo ugdymo veiklą, susijusią su energijos gamyba ir vartojimu, ypač taupios energetikos srityje.

Siekiant skatinti tvarų, įtraukų ir darnų ekonomikos augimą, produktyvų įdarbinimą ir deramą darbą (aštuntasis darnaus vystymosi tikslas) naudojami rodikliai:

1. Žmonių, dirbančių kultūriniame sektoriuje, procentinė dalis nuo viso dirbančių gyventojų skaičiaus.
2. JT vystymosi pagalbos sistemų, nacionalinių plėtros planų ir vietos plėtros planų, integruojančių kultūrą, procentinė dalis.
3. Kūrybinės ir kultūrinės veiklos įnašas į bendrąjį vidaus produktą.
4. Techninio ir profesinio rengimo ir aukštojo mokslo sistemų sąsajos ir aprėpties indeksas meno ir kultūros srityje.
5. Šalių, kurios įgyvendino / priėmė specialias socialinės apsaugos ir mokesčių įstatymus bei priemones savarankiškai dirbantiems menininkams, procentinė dalis pagal 1980 m. UNESCO rekomendaciją dėl menininko statuso.

Kultūros ir kūrybos sektoriai gali tapti įtraukaus, tvaraus ir sąžiningo užimtumo sritimis, nes užtikrinamos tinkamos darbo sąlygos, atitinkančios tarptautines žmogaus teises. Kultūriniai aspektai gali būti integruoti į turizmo strategijas. Labai svarbu užtikrinti, kad gaunama nauda būtų reinvestuojama į kultūrinę veiklą.

Tikslas gali būti realizuotas remiant produktyvią veiklą, darbo vietų kūrimą, verslumą, kūrybiškumą ir inovacijas plėtojant mažas ir vidutinės įmones, pasinaudojant vietos galimybėmis, žmogiškaisiais regionų bei atskirtų vietovių ištekliais bei tinkamu finansavimu. Darnus turizmas skatina vietos kultūrą, kas savo ruožtu sukuria darbo vietas, skatina kultūrinių požiūriu vertingų produktų kūrimą.

Jei teisingai sukurta kultūros infrastruktūra, ji užtikrina vienodą prieigą prie kultūrinio gyvenimo, tai yra kokybiškos, patikimos, tvarios ir atsparios infrastruktūros, kuri turėtų būti prieinama visiems, dalis. Menininkai ir kūrybingi asmenys gali dalyvauti procesuose, skirtuose moksliniams tyrimams, plėtrai ir inovacijoms įvairiose pramonės srityse. Tokiu būdu galima sukurti atsparią infrastruktūrą, skatinti integracinę ir tvarią industrializaciją

bei skatinti naujoves (devintasis darnaus vystymosi tikslas), panaudojant šalių, įgyvendinančių nacionalinę kūrybinių industrijų plėtros strategiją, skaičiaus rodiklį.

Individų dalyvavimas kultūriniame gyvenime prisideda prie nelygybės mažinimo, nes dalyvavimas turi būti nepriklausomas nuo amžiaus, lyties, negalios, rasės, etninės kilmės, religijos, ekonominio ar kitokio statuso. Šalių menininkai ir kūrybingi asmenys turi galimybę dalyvauti kuriant ir pristatant naratyvus, kurie suteikia išskirtinį statusą besivystančioms šalims. Visi požiūriai į migraciją turėtų apimti kultūrinį aspektą ir kultūrų dialogą, tokiu būdu būtų siekiama įgyvendinti dešimtąjį darnaus vystymosi tikslą - mažinti nelygybę šalyse ir tarp jų.

Norint pasiekti, kad miestai ir gyvenvietės taptų įtraukūs, saugūs, atsparūs ir darnūs (vienuoliktas darnaus vystymosi tikslas), naudojami rodikliai:

1. Nacionalinių ir vietos miestų plėtros planų, į kuriuos buvo įtrauktas konkretus „kultūrinio poveikio vertinimas“, procentinė dalis.
2. Nustatytų kultūros ir gamtos paveldo objektų (objektų ir artefaktų) skaičius.
3. Pavojingų gamtos ir kultūros paveldo vertybių skaičius.
4. Viešųjų bibliotekų skaičius 1000 gyventojų.
5. Kultūros ir gamtos išteklių išsaugojimui skirto biudžeto procentinė dalis.
6. Paveldo tvarumo daugiamatės sistemos kūrimo indeksas.
7. Miestų, turinčių integruotą miestų politiką, dalis, sauganti kultūros ir gamtos paveldą.
8. Miesto žemės dalis, skirta viešosioms atviroms erdvėms (gatvėms, aikštėms, sodams, parkams ir pan.).
9. Miesto žemės dalis, skiriama viešosioms saugomoms patalpoms (bibliotekoms, muziejams ir pan.).

Daugelis svarbių materialiojo ir nematerialiojo kultūros paveldo objektų ir elementų yra miestuose ir atlieka svarbų vaidmenį darnioje vietos plėtroje – iš tiesų kultūriniai aspektai yra esminiai dalykai siekiant skatinti darnų vietos vystymąsi.

Žaliosios ir viešosios erdvės gali padėti plėtoti kultūrinę veiklą ir turi būti prieinamos visiems. Tradiciniai statybos metodai ir tradicinės žinios bei vietinės medžiagos gali suteikti informacijos apie esamų pastatų atnaujinimą ir naujų pastatų projektavimą. Kultūriniai veiksniai informuoja apie elgesį miestuose, įskaitant transporto ir mobilumo, aplinkos naudojimo ir kt.

Šio tikslo realizavimas įgalina stiprinti pastangas saugojant pasaulio kultūros ir gamtos paveldą, užtikrinant visuotinę prieigą prie saugios, įtraukios ir prieinamos, žalios ir viešos erdvės, ypač moterims ir vaikams, vyresnio amžiaus žmonėms ir neįgaliesiems.

Vienu iš DV tikslų siekiama užtikrinti darnius vartojimo ir gamybos modelius. Viename iš vertinimo rodiklių yra įtraukta nacionalinių ir vietinių darnaus turizmo plėtros strategijų, įtraukiančių kultūros skyrių, procentinė dalis. Todėl šio tikslo realizavimui turi būti pripažinti ir įvertinti vietos bei tradiciniai produktai, kurie yra tinkami darnaus vartojimo skatinimui.

Klimato kaita pastaruoju metu kelia didelį susirūpinimą visame pasaulyje, todėl vienas iš DV tikslų skatina imtis skubių veiksmų kovojant su klimato kaita ir jos poveikiu. Kadangi vienas iš rodiklių yra tiesiogiai susijęs su kultūra – nacionalinių ir vietos klimato kaitos strategijų procentinė dalis, kurioje atsižvelgiama į kultūrinių aspektų vaidmenį skatinant

aplinkos tvarumą – būtina iširti ir skatinti tarpkultūrines veiklas, tradicines žinias apie aplinką tausojančias praktikas. Kultūros specialistai per kultūrinę veiklą turi galimybę informuoti visuomenę apie klimato kaitą bei jos pasekmes.

14 DV tikslas yra išsaugoti ir atsakingai naudoti vandenynus, jūras ir jūrų išteklius darniam vystymuisi. Tikslas realizavimas galimas nustatant ir stiprinant tam tikras kultūras, kurios puoselėja tradicijas, susijusias su jūrų ir pakrančių ekosistemų išsaugojimu.

Siekiant saugoti, sukurti ir skatinti darnų sausumos ekosistemų naudojimą, darniai valdyti miškus, kovoti su dykumėjimu, sustabdyti žemės degradaciją ir sustabdyti biologinės įvairovės nykimą (15 DV tikslas) gali būti panaudoti kultūriniai veiksniai, susiję su sausumos ekosistemų išsaugojimu, įskaitant atitinkamas vietas ir tradicines žinias, turi būti įtraukti į šios srities politikos ir programų rengimą, įgyvendinimą ir vertinimą.

Svarbus 16 DV tikslas, kuris skatina taikios ir integracinės visuomenės raidą, siekiant darnaus vystymosi, užtikrina visiems prieinamą teisingumą ir sukurti veiksmingas, atskaitingas ir įtraukias institucijas visais lygmenimis, panaudojant tokius rodiklius kaip:

1. Įstatymai, užtikrinantys teisę gauti informaciją iš viešųjų įstaigų, remiantis tarptautiniais standartais.
2. Teisiniai režimai, užtikrinantys, kad būtų laikomasi tarptautinių saviraiškos, asociacijos ir susirinkimų laisvės standartų.
3. Bibliotekų procentinė dalis, reguliariai teikianti specialius mokymus apie žinias-klaudos ir informacinio raštingumo kompetencijas, siekiant padėti vartotojams naudotis informacija ir ją naudoti.

Realizuojant šį darnaus vystymosi tikslą nacionalizuoti ir kitaip nusavinti kultūros objektai turėtų būti gražinti atitinkamoms bendruomenėms. Piliečiai turėtų turėti galimybę dalyvauti rengiant, įgyvendinant ir vertinant kultūros politiką ir programas. Kultūros objektai, įskaitant bibliotekas ir žinių centrus, skatina prieigą prie informacijos. Strategijose, kurios smerkia smurtą ir skatina taiką, turi būti įvesta ir kultūrinė dedamoji.

Tarptautinėse, nacionalinėse ir vietinėse darnaus vystymosi strategijose, įskaitant tas, kuriomis siekiama įgyvendinti 2030 m. darbotvarkę, būtina integruoti kultūrinį aspektą. Reikėtų stiprinti kultūros suinteresuotųjų šalių gebėjimus, kad jie galėtų spręsti su darniu vystymusi susijusias problemas, o gebėjimų stiprinimas taip pat turėtų sudaryti sąlygas kitoms darnaus vystymosi grupėms suprasti kultūrinių aspektų svarbą. Reikėtų stiprinti kultūros suinteresuotųjų šalių galimybes gaminti ir platinti kultūros prekes ir paslaugas, ypač tas, kurios atstovauja mažiau žinomoms kultūrinėms išraiškoms ir tokiu būdu prisidėti prie DV tikslo – Stiprinti įgyvendinimo priemonės ir atgaivinti pasaulinę partnerystę darniam vystymuisi (17 tikslas) – įgyvendinimo.

Kaip matyti iš detalios visų septyniolikos DV tikslų analizės, ketvirtasis darnaus vystymosi tikslas siekia užtikrinti visaapimančią ir lygiavertę kokybišką švietimą, kuris gali būti realizuotas įgyjant naujų ir reikiamų žinių, kurios padėtų skatinti darnų vystymąsi. Tam turi būti pasitelkiamos turimos ir galimos švietimo priemonės, skatinančios visuomenės pilietiškumą bei kultūrinės įvairovės pasiekiamumą įvertinant kultūros indėlį į darnų vystymąsi.

Kitas darnaus vystymosi tikslas, kuris turėtų skatinti tvarų, įtraukų ir darnų ekonomikos augimą, yra orientuotas į visapusišką šalių vystymosi politikos, turinčios darnios

ekonomikos sukūrimo tikslą, formavimą, tai yra įmanoma tik remiant produktyvią veiklą, naudojant inovacijas, pasitelkiant asmeninį ir grupinį kūrybiškumą ir su tuo susijusias veiklas.

Devintasis ir dešimtas tikslai susiję su darnaus turizmo koncepcijos įgyvendinimu. Darnus turizmas skatina atsparios infrastruktūros kūrimą, skatina integracinę ir darnią industrializaciją, didina inovacijų kūrimo galimybes bei sėkmingą jų įgyvendinimą ne tik didžiuosiuose miestuose, tačiau numato vietos kultūros elementų įvertinimą, kuriant reikalingas stebėsenos priemones.

Ypač svarbus kultūros požiūriu vienuoliktasis darnaus vystymosi tikslas, kurio pagrindinė siekiamybė yra įtraukūs, saugūs ir darnūs miestai bei gyvenvietės. Tokio tikslo pasiekimas gali būti realizuotas kuriant ir įgyvendinant programas ir strategijas, tiesiogiai įpareigojančias valstybes saugoti kultūros ir gamtos paveldą.

Taigi, kultūros aspektai vaidina svarbų vaidmenį siekiant įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus. Labai svarbu nustatyti ir įvertinti kultūros sukuriamą vertę bendrame šalies ekonomikos augimo procese, nes ekonomikos augimas labai tampriai susijęs su darniu vystymusi ir su nustatytais darnaus vystymosi tikslais.

Kultūros indėlis į šalies ekonomiką

Kultūra yra labai sudėtingas ir kompleksinio pažinimo reikalaujantis visuomenės bei jos gyvenimo reiškinytis ir pažinimo objektas, pasižymintis didžiule požymių įvairove (Melnikas, 2011). Ji prisideda prie žmonių gerovės, socialinės sanglaudos ir įtraukties. Kultūros ir kūrybos sektoriai yra ekonomikos augimo, darbo vietų kūrimo ir išorės prekybos variklis.

Mokslininkai (Duxbury, Gillette, 2007; Tubadji ir kt., 2015; Opoku ir kt., 2015) akcentuoja, kad kultūra įneša svarbų indėlį į miestų ir bendruomenių funkcionavimą, pripažįsta, kad bendruomenės gyvybingumą ir gyvenimo kokybę lemia įsitraukimas į kultūrinės veiklas, o kultūrinė vertė formuoja visuomenės gyvenimo būdą ir todėl gali lemti jos pokyčius, kurių reikia siekiant užtikrinti darnų vystymąsi. Kultūra padeda kurti gyvybingus miestus ir bendruomenes, kuriuose žmonės gali gyventi, dirbti ir atlikti svarbų vaidmenį prisidedant prie socialinės ir ekonominės gerovės.

Kultūra prisideda prie bendrosios pridėtinės vertės kūrimo. ES šalyse narėse kultūros sektoriuje sukurta bendroji pridėtinė vertė 2011–2015 m. vidutiniškai augo 2.4 % per metus; 2015 m. sudarė 199 012.3 mln. EUR, arba 2.83 proc. šalies bendrosios pridėtinės vertės (2 lentelė).

Tik Kipre (3,52 %) ir Jungtinėje Karalystėje (4,21 %) kultūros sektoriuje sukurta bendroji pridėtinė vertė 2015 m. viršijo ES vidurkį (2,8 %). Jungtinėje Karalystėje, kuri turi išskirtinę – 4,2 % dalį – sukurta 30 % visos ES kultūros įmonių pridėtinės vertės. Priešingai, kultūros įmonių sukuriama pridėtinė vertė buvo gerokai mažesnė nei ES vidurkis Bulgarijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Vengrijoje ir Slovakijoje (mažiau nei 2 %) (Eurostat, Culture statistics, 2019). ES 28 beveik trečdalis (31 %) pridėtinės vertės sukuriama leidybės veiklose, 21 % – programavimo ir transliavimo veiklose ir 20 % – kino, vaizdo ir televizijos programų kūrimo, garso įrašų ir muzikos leidybės veiklose.

2 lentelė. Kultūros įmonių skaičius, kultūros sektoriuje sukurta pridėtinė vertė ir apyvarta 2015 metais

Situacija	Kultūros įmonės		Pridėtinė vertė*		Kultūros sektoriaus apyvarta	
	Skaičius	Palyginti su atitinkamais bendrais šalies rodikliais, %	Mln. Eur	Palyginti su atitinkamais bendrais šalies rodikliais, %	Mln. Eur	Palyginti su atitinkamais bendrais šalies rodikliais, %
ES 28	1 185 689	5,0	199 012,3	2,83	474069,2	1,74
Lietuva	10195	5,5	275,0	1,75	772,3	1,04
Latvija	4609	4,2	189,2	1,79	548,8	1,07
Estija	3138	4,6	220,7	2,1	632,1	1,2
Geriausia situacija	176 020 (Italija)	7,6 (Švedija)	59 251,8 (Jungtinė Karalystė)	4,21 (Jungtinė Karalystė)	118 686,5 (Jungtinė Karalystė)	3,2 (Kipras)
Blogiausia situacija	1569 (Liuksemburgas)	2,7 (Slovakija)	189,2 (Latvija)	1,33 (Slovakija)	548,8 (Latvija)	0,8 (Slovakija)

Šaltinis: sudaryta autorių pagal Eurostat, Culture statistics, 2019.

* Kultūros sektoriaus bendroji pridėtinė vertė – rinkos ir ne rinkos sektoriuose naujai sukurta vertė.

Kultūros sektoriaus apyvarta (bendra prekių ir paslaugų rinkos pardavimo vertė), Eurostat (2019) duomenimis, sudarė apie 475 mlrd. Eur, o tai sudarė 1,7 % šalies bendrosios pridėtinės vertės. Didžiausia kultūros sektoriaus apyvarta užfiksuota Kipre (3,2 %); tai gali būti susiję su kompiuterinių žaidimų leidybos augimu. Kroatijoje, Prancūzijoje, Švedijoje ir Jungtinėje Karalystėje (tarp šalių, kurių duomenys yra žinomi) kultūros sektoriaus apyvarta taip pat viršijo ES 28 vidurkį (1,74 %). Jungtinėje Karalystėje, kurioje 2015 m. buvo 8,2 % visų ES kultūros įmonių, apyvarta sudarė 25 % ES kultūros įmonių apyvartos.

Vienintelės valstybės narės, kuriose yra daugiau kaip 150 000 kultūros įmonių, buvo Prancūzija ir Italija; kiekvienoje iš minėtų šalių buvo apie 15 % visų ES kultūros įmonių. Kartu su Vokietija (su 130 000 įmonių) ir Jungtine Karalyste (100 000) šiose keturiuose šalyse veikė beveik pusė visų ES kultūros įmonių. Kultūros įmonės didelę dalį sudarė Švedijoje (7,6 %), Nyderlanduose (7,3 %), Belgijoje ir Slovėnijoje (abiejose po 6,5 %) (Eurostat, Culture statistics, 2019).

2010–2015 m. kultūros įmonių skaičius septyniose ES šalyse narėse (iš 24 šalių, kurių duomenys yra žinomi) buvo stabilus (įmonių skaičius vidutiniškai per metus keitėsi apie 1 %) (Eurostat, Culture statistics, 2019). Kitose 14-oje valstybių narių kultūros įmonių skaičius išaugo daugiau nei 1 % per metus, Nyderlanduose ir Lietuvoje – daugiau nei 10 % (atitinkamai – 10,9 % ir 14,1 %).

Visoje ES28 2017 m. kultūros sektoriuje¹ dirbo beveik 8,7 mln. žmonių, t. y. 3,8 % visų

¹ Kultūros sektorius – pagal Ekonominės veiklos rūšių klasifikatorių (EVRK 2 red.) atrinktos su kultūra tiesiogiai ar netiesiogiai susijusios veiklos.

dirbančiųjų. 2012–2017 m. kultūros sektoriuje dirbančių asmenų skaičius buvo nedidelis, bet pastovus. 2017 m. kultūros sektoriuje ES buvo 544 000 daugiau (+ 6,7%) darbo vietų nei 2012 m., o metinis vidutinis augimo tempas buvo 1,3 % (Eurostat, Culture statistics, 2019). Tačiau santykinis padidėjimas nebuvo pastebėtas. 2017 m., kaip ir 2012 m., kultūros sektoriuje dirbo 3,8 % visų dirbančiųjų. Tai reiškia, kad užimtumas kultūros sektoriuje augo tokiu pačiu tempu, kaip ir bendras užimtumas.

Siekiant palyginti užimtumo kultūros sektoriuje rodiklius skirtingose ES2 8 šalyse, apskaičiuoti Min / Max indeksai (3 lentelė), kurie parodė, kad didžiausias užimtumo lygis kultūros sektoriuje nagrinėjamaiais metais užfiksuotas Estijoje (nors 2013–2017 m. Estijoje užimtumo lygis kultūros sektoriuje vidutiniškai kasmet sumažėdavo 0,4 %).

Mažiausias užimtumo lygis kultūros sektoriuje 2013–2017 m. užfiksuotas Rumunijoje (nors 2013–2017 m. šioje šalyje užimtumo lygis kultūros sektoriuje vidutiniškai kasmet padidėdavo 3,4 %) (3 lentelė). 2013 m. ir 2017 m. keturiolikos ES 28 šalių narių užimtumo lygis kultūros sektoriuje buvo didesnis nei ES vidurkis. Vertinant užimtumo lygio kultūros sektoriuje pokyčius pastebėta, kad ES šalyse narėse 2013–2017 m. užimtų gyventojų skaičius kultūros sektoriuje kito nevienodai. Nors daugumoje šalių buvo pastebėtas nedidelis užimtųjų kultūros sektoriuje skaičiaus augimas, kai kuriose kitose šalyse pastebėtas nedidelis sumažėjimas (Liuksemburge, Danijoje, Airijoje, Vokietijoje, Austrijoje, Estijoje, Nyderlanduose, Graikijoje, Vengrijoje, Suomijoje, Slovėnijoje ir Lietuvoje).

3 lentelė. Kultūros užimtumo rodikliai ES šalyse narėse

Šalis	Min-Max indeksas			Vidurkis		
	2013	2015	2017	2013	2015	2017
Airija	0,5476	0,5526	0,4872	0,9737	0,9730	0,9211
Austrija	0,6667	0,6579	0,6410	1,1053	1,0811	1,0789
Belgija	0,5714	0,6579	0,6923	1	1,0811	1,1316
Bulgarija	0,3095	0,3421	0,2821	0,7105	0,7568	0,7105
Čekija	0,5952	0,5789	0,5897	1,0263	1	1,0263
Danija	0,7857	0,8158	0,6923	1,2368	1,2432	1,1316
Estija	1	1	1	1,4737	1,4324	1,4474
Graikija	0,5000	0,3684	0,4103	0,9211	0,7838	0,8421
Ispanija	0,4286	0,5000	0,5128	0,8421	0,9189	0,9474
Italija	0,5000	0,5263	0,5128	0,9211	0,9459	0,9474
Kipras	0,4524	0,5000	0,4872	0,8684	0,9189	0,9211
Kroatija	0,4762	0,5000	0,4872	0,8947	0,9189	0,9211
Latvija	0,5952	0,6579	0,6154	1,0263	1,0811	1,0526
Lenkija	0,4286	0,4737	0,4872	0,8421	0,8919	0,9211
Lietuva	0,5714	0,6579	0,5385	1	1,0811	0,9737
Liuksemburgas	0,9048	0,9211	0,7692	1,3684	1,3514	1,2105
Malta	0,6667	0,7368	0,7949	1,1053	1,1622	1,2368
Nyderlandai	0,7857	0,8158	0,7436	1,2368	1,2432	1,1842

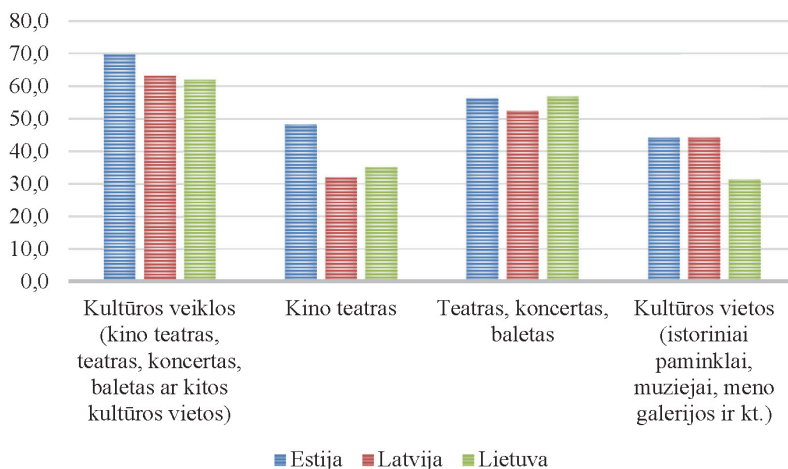
Šalis	Min-Max indeksas			Vidurkis		
	2013	2015	2017	2013	2015	2017
Portugalija	0,3571	0,4211	0,3846	0,7632	0,8378	0,8158
Prancūzija	0,5000	0,4474	0,4872	0,9211	0,8649	0,9211
Rumunija	0	0	0	0,3684	0,4054	0,4211
Slovakija	0,1905	0,2632	0,3333	0,5789	0,6757	0,7632
Slovėnija	0,8571	0,7895	0,7949	1,3158	1,2162	1,2368
Suomija	0,8095	0,9474	0,7949	1,2632	1,3784	1,2368
Švedija	0,8095	0,8421	0,8205	1,2632	1,2703	1,2632
Vengrija	0,5952	0,5789	0,4359	1,0263	1	0,8684
Vokietija	0,6667	0,6842	0,6154	1,1053	1,1081	1,0526
United Kingdom	0,7381	0,8158	0,7949	1,1842	1,2432	1,2368

Šaltinis: sudaryta autorių pagal Eurostat, Culture statistics, 2019.

Kultūros sukuriama vertė galima įvertinti ne tik ekonominiais rodikliais. Galimybės dalyvauti kultūros veiklose turi didelį poveikį žmonių gyvenimo kokybei, prisideda prie jų gerovės ir padeda jiems integruotis į visuomenę. Kiekvienas visuomenės narys, priklausomai nuo jo prioritetų, pasirenka, kokiose su kultūra susijusiose veiklose dalyvauti. Vieni dažniau renkasi skaityti knygas, laikraščius, kiti pirmenybę atiduoda apsilankymui kino teatre, spektaklyje, kituose kultūros objektuose ar renginiuose.

Statistiniai duomenys rodo, kad 64 % 16 metų ir vyresnių žmonių visoje ES 28 per pastaruosius 12 mėnesių lankėsi kino teatre, teatre ar dalyvavo kitose kultūrinėse veiklose ir renginiuose. Dauguma (45,9 %) ES28 gyventojų lankėsi kino teatre, kiek mažesnė dalis – 42,8 % – teatre, koncerte, balete ar kitose kultūros vietose (Eurostat, Culture statistics, 2019). Tačiau skirtingose ES 28 šalyse gyventojų prioritetai skiriasi: dalyvavimo kultūrinėse veiklose skirtumai akivaizdūs, o tokius skirtumus lemia šalies išsivystymo lygis, gyventojų pajamos, amžius, išsilavinimas, kultūros objektų pasiekiamumas ir prieinamumas. Lankymasis kine buvo labiausiai paplitęs Danijoje (66,5 %), Švedijoje (61,1 %), Nyderlanduose (59,0 %). Gerokai mažesnė dalis gyventojų kino teatre lankėsi Rumunijoje (19,3 %), Bulgarijoje (21,7 %) ir Kroatijoje (24,9 %). Dalyvavimas teatre, koncerte, balete 2015 m. buvo populiariausia veikla trylikoje ES 28 šalių (Suomijoje (tokiose veiklose dalyvavo 66,7 % šalies gyventojų), Nyderlanduose (60,5 %), Danijoje (59,3 %), Liuksemburge (57,9 %), Švedijoje (57,3 %), Slovėnijoje (56,8 %), Lietuvoje (56,7 %) ir kitose šalyse). Tokių kultūros vietų, kaip istoriniai paminklai, muziejai ir kt. lankymas buvo mažiausiai populiarus veikla. Tokio pobūdžio su kultūra susijusi veikla buvo labai populiarus Švedijoje (67,2 %), tačiau mažai populiarus Bulgarijoje (14,6 %), Graikijoje (16,9 %) ir Rumunijoje (18,3 % šalies gyventojų).

Tarp trijų Baltijos šalių 2015 m. Estijoje buvo didžiausia kultūrinėse veiklose dalyvaujančių gyventojų dalis (žiūrovų skaičius teatruose, muziejų lankytojų skaičius, bibliotekos skaitytojų skaičius, kino filmų žiūrovų skaičius) (1 pav.).

1 pav. Gyventojų, dalyvavusių kultūros veiklose 2015 metais, dalis Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje, %

Šaltinis: sukurta autorių pagal Eurostat, Culture statistics, 2019.

Kad Estijos gyventojai yra linkę dalyvauti su kultūra susijusiose veiklose, patvirtina ir dar vienas rodiklis: 2015 m. duomenimis, 72,1 % šios šalies gyventojų per pastaruosius 12 mėnesių bent kartą dalyvavo tokio pobūdžio veikloje. Kai tuo tarpu Latvijoje tokių gyventojų dalis nagrinėjamais metais siekė 66,9 %, ir tik 63,8 % Lietuvos gyventojų per pastaruosius 12 mėnesių bent kartą dalyvavo kultūrinėje veikloje. Tačiau įdomu tai, kad būtent Estijoje vidutinės namų ūkių vartojimo išlaidos kultūros prekėms ir paslaugoms nagrinėjamu laikotarpiu buvo 0,69 % mažesnės nei Latvijoje ir 11,8 % mažesnės nei Lietuvoje. Tai leidžia daryti prielaidą, kad visų trijų Baltijos šalių gyventojai yra linkę dalyvauti kultūrinėse veiklose, tačiau tai, kad Lietuvoje vidutinis darbo užmokestis po mokesčių ir toliau lieka mažesnis negu Estijoje ir Latvijoje, verčia lietuvius didesnę jo dalį skirti savo laisvalaikio poreikiams tenkinti.

Apibendrinant statistinius duomenis apie pasirinktas Baltijos šalis nustatyta, kad didžiausias kultūros srityje dirbančių asmenų skaičius, palyginti su visu dirbančių asmenų skaičiumi (%), buvo Estijoje. 2017 m., lyginant su 2015 m., kultūros srityje dirbančių asmenų skaičius šioje šalyje padidėjo 0,2 proc. punkto, be to, 2017 m. tokių asmenų skaičius Estijoje buvo didžiausias lyginant su kitomis ES šalimis narėmis – užimtųjų kultūros sektoriuje dalis (%) 2017 m. svyravo nuo 1,6 % Rumunijoje iki 5,5 % Estijoje (Eurostat, Culture statistics, 2019).

Estijos kultūros įmonės, lyginant su kitomis pasirinktomis Baltijos šalimis, sukūrė didžiausią bendrąją pridėtinę vertę (% nuo šalies bendrosios pridėtinės vertės), kuri buvo 0,2 proc. punkto didesnė negu Latvijoje, ir 0,3 proc. punkto didesnė negu Lietuvoje. Didžiausia Estijoje buvo ir kultūros srities ūkio subjektų apyvarta.

Lietuvoje yra gerokai mažesnis kultūros srityje dirbančių asmenų skaičius (lyginant su Estija, tokių asmenų Lietuvoje 2017 m. buvo 1,7 proc. punkto mažiau negu Estijoje). Pagrindinė to priežastis – mažas šiame sektoriuje dirbančių asmenų darbo užmokestis (2017 m. vidutinis darbo užmokestis šiame sektoriuje buvo apie 200 Eur mažesnis negu vidutinis šalies darbo užmokestis) (Lietuvos Statistikos departamentas, 2019). Nors kultūros srities ūkio subjektų skaičius Lietuvoje yra didžiausias, šioje srityje veikiančios įmonės dėl ne itin palankių verslo sąlygų sukuria mažiausią bendrąją pridėtinę vertę tarp trijų Baltijos šalių. Tai leidžia teigti, kad Lietuvoje kultūros kuriama vertė vis dar menkai pripažįstama ir dažnai ignoruojama.

Darnaus vystymosi tikslų ir kultūros kuriamos vertės sąsajos

Pagal darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą pirmoje vietoje yra Estija. 2017 m. šioje šalyje darnaus vystymosi tikslų (DVT) indekso reikšmė buvo 78,6. Latvijai teko 2-oji vieta (indekso reikšmė 75,2), Lietuvai – 3-ioji vieta (DVT indeksas 73,6). Siekiant darnaus vystymosi tikslų, Baltijos šalys, kaip ir kitos ES 28 šalys, įgyvendino pokyčius švietimo, sveikatos apsaugos, energetikos ir kt. srityse.

Visos trys Baltijos šalys santykinai gerai įgyvendino 1, 4, 6, 8 ir 13 darnaus vystymosi tikslus. Tai rodo, kad šalyse kuriamos strategijos ir įgyvendinamos priemonės, padedančios mažinti į skurstančiųjų gretas patenkančių asmenų skaičių, užtikrinančios kokybišką švietimą ir skatinančios visą gyvenimą trunkantį mokymąsi, užtikrinančios vandens prieinamumą ir sanitariją, ir kt. Estija ir Latvija susiduria su didesniais iššūkiais įgyvendindamos 2, 9, 17 DVT tikslus. Lietuva santykinai gerai įgyvendina 1, 4, 7, 8, 11, 13 ir 15 darnaus vystymosi tikslus, tačiau susiduria su sunkumais įgyvendinant 2, 3, 5, 9, 10, 12, 14 ir 17 DVT tikslus. Nors ši šalis kovoja su dideliu skurdu, įgyvendina reformas sveikatos apsaugos ir švietimo srityse, kitose srityse pasiekti rezultatai nėra džiuginantys.

4 lentelė. Darnaus vystymosi tikslų indekso ir kultūros kuriamą vertę atspindinčių rodiklių priklausomybės tyrimo rezultatai

Rodikliai	Koreliacijos koeficientas
Kultūros srityje dirbančių asmenų skaičius, palyginti su visu dirbančių asmenų skaičiumi, %	0.9971
Kultūros srities ūkio subjektų skaičius, % nuo visų ūkio subjektų	-0.5811
Bendroji pridėtinė vertė, % nuo šalies bendrosios pridėtinės vertės	0.9868
Kultūros srities ūkio subjektų apyvarta, % nuo visų ūkio subjektų	0.9959
Per pastaruosius 12 mėnesių bent kartą dalyvavusių kultūrinėje veikloje gyventojų skaičius, %	0.9982
Vidutinės namų ūkių išlaidos kultūros prekėms ir paslaugoms, PGS	-0.7757
Valstybės išlaidos poilsiui, kultūrai ir religijai, % nuo BVP	0.9605
Žiūrovų skaičius teatruose, tenkantis 1000 gyventojų	0.9514
Muziejų lankytojų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų	0.9999
Bibliotekos skaitytojų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų	0.9194
Kino filmų žiūrovų skaičius, tenkantis 1 gyv.	0.9560

Šaltinis: sudaryta autorių.

Kurie kultūros indėlių atspindintys rodikliai turi didžiausią įtaką darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimui, leidžia nustatyti ryšio stiprumo matas (koreliacijos koeficientas). Įvertinant ryšio stiprumą tarp DVT indekso ir kultūros kuriamą vertę atspindinčių rodiklių, apskaičiuoti koreliacijos koeficientai (4 lentelė).

4 lentelėje pateikti koreliacijos koeficientai rodo, jog tarp DVT indekso ir beveik visų rodiklių, leidžiančių įvertinti kultūros kuriamą vertę, egzistuoja stiprus arba labai stiprus ryšys. Tačiau tik tarp DVT indekso ir trijų rodiklių – užimtumo kultūros sektoriuje, per pastaruosius 12 mėnesių bent kartą dalyvavusių kultūrinėje veikloje gyventojų skaičiaus ir muziejų lankytojų skaičiaus, tenkančio 1000 gyventojų – pastebėtas statistiškai reikšmingas ryšys ($p < 0.05$). Taigi darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimui didesnę įtaką daro kiekvienos šalies gyventojų įsitraukimas į kultūrinę veiklą – tiek kaip dirbančiojo kultūros srityje, tiek kaip dalyvio įvairiose kultūrinėse veiklose. Nemažas vaidmuo tenka formuojamai kultūros politikai, valdžios priimamiems sprendimams ir jų įgyvendinimui.

Lietuva, Latvija ir Estija turi patirties dirbdamos kartu kultūros politikos srityje, ypač kuriant kūrybines industrijas. Pirmasis bandymas, skirtas politikos formuotojams iš trijų šalių, jau buvo pradėtas 2006 metais. Nuo tada ekspertai ir kultūros politikos formuotojai dalijasi gerąja patirtimi kūrybinių industrijų bei bendros kultūros kūrimo srityje ir formuoja bendras pozicijas Europos Sąjungoje. Trys Baltijos šalys taip pat remiasi kultūros ir kūrybiškumo įtraukimu į strategiją „Europa 2020“ ir jos iniciatyvas.

5 lentelė. Kultūros politikos tikslai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje

Lietuva
išsaugoti kultūros paveldą ir puoselėti tautinės kultūros tapatybę; skatinti kūrybiškumą ir meno įvairovę; plėtoti informacinę visuomenę; skatinti tautos kultūros atvirumą ir pristatymą užsienyje; užtikrinti visuomenės dalyvavimą kultūros gyvenime ir kultūros vartojime.
Latvija
kultūrinio kapitalo išsaugojimas ir plėtra, įtraukiant bendruomenės narius į kultūrinius procesus; kūrybinio mokymosi visą gyvenimą ir kultūros švietimo sistemos, orientuotos į darbo jėgos užimtumą, sukūrimas; kultūros ir kūrybos sektorių, turinčių didelį eksporto potencialą, plėtra; kūrybinių teritorijų ir kultūros paslaugų prieinamumo didinimas.
Estija
sudaryti sąlygas kūrėjams ir žiūrovams visoje šalyje naudotis kultūrinėmis priemonėmis, įskaitant kultūrinio švietimo tobulinimą; susieti aukštąjį išsilavinimą kultūros srityje su visuomenės poreikiais ir demografiniais pokyčiais bei padaryti jį tarptautiniu mastu konkurencingu; įtraukti profesines asociacijas į sprendimų priėmimo procesą kultūros srityje; remti kūrybines įmones tarptautiniu ir nacionaliniu finansavimu; gerinti nepriklausomų kultūros darbuotojų teisinės sąlygas; sudaryti sąlygas tarptautiniam kultūriniam bendradarbiavimui ir dalyvauti tarptautinių kultūros organizacijų darbe; remti Estijos ir kitų vietinių tautybių identiteto išsaugojimą ir remti Estijos migrantų bendruomenes; remti kūrybinę ir kultūrinę pramonę kaip žinių ekonomikos dalį; toliau saugoti autorių teises, skaitmeninti kultūros paveldą, suderintą su tarptautiniais standartais; numatyti vietos valdžios ir valstybės atsakomybę ir užduotis; pagerinti specialiųjų poreikių turinčių asmenų galimybes dalyvauti kultūriniame gyvenime.

Šaltinis: sudaryta autorių.

5 lentelėje pateikti Lietuvos, Latvijos ir Estijos tikslai formuojant kultūros politiką.

Kaip matyti iš 5 lentelės, kultūros politikos tikslai visose trijose Baltijos šalyse yra labai panašūs, tačiau atspindi kiekvienos šalies identitetą, kuris priklauso nuo istorinio bei socioekonominio kiekvienos šalies konteksto. Nesunku pastebėti, kad visose trijose Baltijos šalyse akcentuojama aktyvaus gyventojų įtraukimo ir dalyvavimo kultūriniame gyvenime svarba. Lietuvos strateginiuose dokumentuose pažymima, kad svarbu plėtoti informacinę visuomenę, užtikrinti visuomenės dalyvavimą kultūros gyvenime ir kultūros vartojime. Latvijoje vienas iš siekių yra kūrybinių teritorijų ir kultūros paslaugų prieinamumo didinimas, taip pat akcentuojamas bendruomenės narių įtraukimas į kultūrinius procesus. Estijos strateginiuose dokumentuose įvardyta daugiausia kultūros politikos tikslų, jais siekiama ne tik sudaryti sąlygas kūrėjams ir žiūrovams visoje šalyje naudotis kultūrinėmis priemonėmis ar pagerinti galimybes dalyvauti kultūriniame gyvenime specialių poreikių turintiems asmenims, bet ir įtraukti profesines asociacijas į sprendimų priėmimo procesą kultūros srityje, remti kūrybinę ir kultūrinę pramonę kaip žinių ekonomikos dalį ir kt.

Išvados

Darnus vystymasis apima tris dimensijas: ekonominę, socialinę ir aplinkosauginę, tačiau jose nepakankama dalimi vertinama kultūros sukuriama vertė. Tam, kad būtų tinkamai integruota kultūros dedamoji į darnaus vystymosi koncepciją, reikalingas holistinis požiūris į kultūrai skiriamą vietą darnaus vystymosi kontekste. Išsami mokslinės literatūros analizė leidžia daryti išvadą, kad kultūra gali būti integruota į darnaus vystymosi vertinimo metodus trimis būdais: kultūra kaip savarankiška darnaus vystymosi dedamoji, kultūra kaip galinga darnaus vystymosi varomoji jėga ir kultūra kaip darnaus vystymosi pagrindas.

Atlikus išsamią darnaus vystymosi tikslų analizę nustatyta, kad juose tiesiogiai neatsispindi kultūros įtaka sėkmingam darnaus vystymosi proceso užtikrinimui. Tačiau atlikta kultūros rodiklių analizė leidžia teigti, kultūros aspektai vaidina svarbų vaidmenį siekiant įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus, todėl labai svarbu nustatyti ir įvertinti kultūros sukuriamą vertę bendrame šalies ekonomikos augimo procese.

Palyginus užimtumo kultūros sektoriuje rodiklius nustatyta, kad didžiausias užimtumo lygis nagrinėjamais metais užfiksuotas Estijoje (nors 2013–2017 m. Estijoje užimtumo lygis kultūros sektoriuje vidutiniškai kasmet sumažėdavo 0,4 %). Nustačius skirtingus dalyvavimo kultūrinėse veiklose prioritetus galima daryti išvadą, kad tokius skirtumus lemia šalies išsivystymo lygis, gyventojų pajamos, amžius, išsilavinimas, kultūros objektų pasiekiamumas ir prieinamumas.

Literatūra

BERTELSMANN STIFTUNG & SDSN 2016: SACHS, J., SCHMIDT- TRAUB, G., KROLL, C., DURAND-DELAURE, D. & TEKSOZ, K. (2016). SDG Index and Dashboards – Global Report. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

CHAKORI, S. (2017). Building a Sustainable Society: The Necessity to Change the Term ‘Consumer’, *Interdisciplinary Journal of Partnership Studies*: Vol. 4: Iss. 3, Article 9.

DESSEIN, J., SOINI, K., FAIRELOUGH, G. and HORLINGS, L. (eds) 2015. Culture in, for and as Sustainable Development. Conclusions from the COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability. University of Jyväskylä, Finland.

DI FABIO A., GORI A. (2016a). Assessing workplace relational civility (WRC) with a new multi-dimensional “mirror” measure. *Front. Psychol.* 7:890 10.3389/fpsyg.2016.00890

DI FABIO, A., GORI, A. (2016). Developing a New Instrument for Assessing Acceptance of Change. *Frontiers in Psychology* 7(802):802

DUXBURY, N., JEANNOTTE, M. S. (2011). Introduction: Culture and Sustainable Communities. 593 *Culture and Local Governance / Culture et gouvernance locale*, 3: 1-2.

EUROSTAT. 2019. Statistics explained. Culture statistics – cultural enterprises. Prieiga per internetą: 633 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-634_cultural_enterprises#SBS_data.C2.A0:_number_of_cultural_enterprises.2C_value_added_and_turnover?

HAWKES, J. (2001). The fourth pillar of sustainability: Culture’s essential role in public planning, Cultural development Network (Vic.), Common Ground.

HORLINGS, L. G. (2015) (in press). The worldview and symbolic dimension in territorialisation: How human values play a role in a Dutch neighbourhood. In *Cultural sustainability and regional development: Theories and practices of territorialisation*, eds. J. Dessein, E. Battaglini and L. Horlings, Routledge.

IFACCA, IFCCD, Agenda 21 for culture (UCLG), Culture Action Europe, Arterial Network, IMC (International Music Council), ICOMOS, IFLA and Red Latinoamericana de Arte para la Transformación Social.

LIETUVOS STATISTIKOS DEPARTAMENTAS (2019). Oficialiosios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/> (žiūrėta 2020 02 21).

MELNIKAS, B. (2011). Transformacijų visuomenė: ekonomika, kultūra, inovacijos, internacionalizavimo 631 procesai. Monografija. Vilnius: Technika.

MEYER, W. (2007). Evaluation of Sustainable Development: A Social Science Approach. In *Sustainable Development in Europe: Concepts, Evaluation and Applications*. Cornwall: Cheltenham.

MIKALAUŠKIENĖ, A., STREIMIKIENĖ, D. (2018). Darnumo vertinimas. Monografija. Vilniaus universiteto leidykla p. 317.

NOCCA, F. (2017). The Role of Cultural Heritage in Sustainable Development: Multidimensional Indicators as Decision-Making Tool. *Sustainability* 2017, 9(10), 1882.

OPOKU MUSTAPHA OSMAN (2015). Information Management and Organisational Performance: A Review of 597 Literature. *Mediterranean Journal of Social Sciences*

PERELLO-MARÍN, ROSARIO, M., RIBES-, G., PANTOJA DÍAZ, O. (2018). Enhancing Education for Sustainable Development in Environmental University Programmes: A Co-Creation Approach. *Sustainability* 10, 158: 2-17.

SOINI, K., BIRKELAND, I. (2014). Exploring the scientific discourse of cultural sustainability. *Geoforum* 51: 213–23.

ŠTREIMIKIENĖ D., VASILJEVIENĖ N. (2004). Etiniai darnaus vystymosi aspektai ir jų ryšys su socialinėmis ir aplinkosauginėmis darnaus vystymosi dimensijomis. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 32: 189-205.

TUBADJI, A., PELZEL, F. (2015). Culture based development: measuring an invisible resource using the PLS-595 PM method, *International Journal of Social Economics*, 42(12): 1050-1070.